

Η πολιτική της γονεϊκής επιλογής σχολείου – Μια κοινωνιολογική προσέγγιση

Μαρία Σκαρπέλου

Εκπαιδευτικός ΠΕ 71, ΠΕ Ν. Αρκαδίας

Med Εκπαιδευτικής Πολιτικής

m.skarpeloy@gmail.com

Περίληψη

Τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση του φαινομένου της γονεϊκής επιλογής σχολείου από γονείς διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Milton Friedman (1955), πρόκειται για μια σύγχρονη ιδεολογία που συμβαδίζει με το κοινωνικό αίτημα για μαζικοποίηση του σχολείου και ισότητα στην εκπαίδευση. Η ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας επικεντρώνεται στη μελέτη των αντιλήψεων και των στρατηγικών που ακολουθούν οι γονείς στην επιλογή σχολείου για τα παιδιά τους, φανερώνοντας τη διάσταση του φαινομένου από κοινωνιολογική σκοπιά. Οι γονείς που υιοθετούν τη νεοφιλελεύθερη αυτή κοινωνική αντίληψη είναι κυρίως οι γονείς των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, αναζητώντας ευκαιρίες για κοινωνική άνοδο και εξέλιξη (Τσακίρη, 2009). Το παρόν άρθρο εστιάζει στη μελέτη και την ερμηνεία των παραγόντων που συνδέονται με το ζήτημα της γονεϊκής επιλογής σχολείου υπό το πρίσμα της θεωρίας του Γάλλου κοινωνιολόγου, P. Bourdieu. Ο Γάλλος διανοητής προβαίνει σε μια ουσιαστική ανάλυση των θεσμών και των αξιών τις κοινωνίας, προτάσσοντας τη σπουδαιότητα του πολιτισμικού κεφαλαίου και του habitus.

Λέξεις-κλειδιά: πολιτισμικό κεφάλαιο, habitus, γονεϊκή επιλογή, μεσαία κοινωνική τάξη.

1. Εισαγωγή

Η σύγχρονη ιστορία διακρίνεται από πληθώρα ιστορικών και κοινωνικών γεγονότων που επέφεραν ουσιαστικές αλλαγές στην υπάρχουσα κοινωνική και οικονομική δομή, όπως διαφοροποιήσεις στα όρια των κοινωνικών τάξεων, πληθυσμιακή διόγκωση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, αύξηση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση και δημιουργία χάσματος ανάμεσα στις προσδοκίες που δημιουργούνται από την εκπαίδευση και στις πραγματικές ευκαιρίες για επαγγελματική και κοινωνική ανέλιξη (Ball, Bowe, & Gewirtz, 1996). Τα παιδιά καλούνται να ζήσουν σε ένα περιβάλλον που συνεχώς αλλάζει και μεταβάλλεται, έχοντας άμεσες συνέπειες στη ζωή τους. Η νέα αυτή πραγματικότητα έχει αντίκτυπο σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας με ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της εκπαίδευσης σε μια προσπάθεια να ανταποκριθεί στις συνεχείς μεταβολές που συμβαίνουν σε παγκόσμιο επίπεδο και να ανοίξει τις πύλες του στην κοινωνία.

Ως απόρροια της προϋπάρχουσας κατάστασης, αποτελεί μονόδρομο η συνεργασία σχολείου – οικογένειας με σκοπό τη δημιουργία ενός σταθερού και ασφαλούς περιβάλλοντος για τα παιδιά. Όντας βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης του ατόμου, κατέχουν καίρια θέση στην ψυχική και κοινωνική εξέλιξη του παιδιού, αλλά και στη μαθησιακή του πορεία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το σύνθετο πλέγμα των σχέσεων που αναπτύσσεται ανάμεσα στην οικογένεια και στο σχολείο να οριοθετεί σε κάποιο βαθμό την εμπλοκή των γονέων στην εκπαίδευση του παιδιού τους. Η συμμετοχή αυτή, γνωστή στη διεθνή βιβλιογραφία με τον όρο «parental involvement», μελετάται ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες από την ακαδημαϊκή κοινότητα, αποτελώντας αντικείμενο εκπαιδευτικής πολιτικής (Ball, 2003). Η

πολύπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, η εκπαίδευση και η κοινωνικοποίησή του απασχολούν τόσο τους γονείς όσο και τους εκπαιδευτικούς. Αυτό σημαίνει ότι η ενεργή εμπλοκή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους είναι πλέον πρωτεύον μέλημά τους.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ένας από τους πιο σημαντικούς τύπους γονεϊκής εμπλοκής αποτελεί η επιλογή της σχολικής μονάδας. Πλήθος ερευνών εστιάζουν στη μελέτη των στρατηγικών και των κριτηρίων επιλογής σχολείου που ακολουθούν οι γονείς. Η πολιτική αυτή έχει κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις, αποτελώντας, ταυτόχρονα, ταξικό ζήτημα που προσεγγίζεται από τη σκοπιά όλων των κοινωνικών τάξεων, δεδομένου ότι το σχολείο ανέκαθεν αποτελούσε το μέσο για την κοινωνική άνοδο των ατόμων (Goldring & Rowley, 2006).

2. Ο εκπαιδευτικός θεσμός και η πολιτική της γονεϊκής επιλογής σχολείου ως μηχανισμοί αναπαραγωγής προνομίων ή ανισοτήτων

Η εκπαίδευση, ως μέσο χάραξης και άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής, συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση και την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων, με σκοπό τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Η κοινωνιολογική έρευνα για την εκπαίδευση και τον κοινωνικό της ρόλο συγκεντρώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί το σχολείο αποτελεί τον χώρο, όπου πραγματοποιείται η πρώτη μορφή ανεξαρτησίας και συναισθηματικής απεμπλοκής του παιδιού από την οικογένειά του. Ομοίως, του μεταδίδει γνώσεις, παιδεία (κουλτούρα), αρχές, αξίες, ιδέες κ.λπ., συνθέτοντας την ιδεολογία του. Πρόκειται για ένα δυναμικό σύστημα κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, ένα υποσύστημα της κοινωνίας, δομημένο σε συγκεκριμένη οργανωτική, νομική, επικοινωνιακή και κοινωνική βάση.

Τις τελευταίες δεκαετίες, η μελέτη του εκπαιδευτικού συστήματος μέσα από τα μεθοδολογικά και εννοιολογικά εργαλεία της κοινωνιολογίας βρίσκεται στο επίκεντρο της κοινωνιολογικής έρευνας. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται μια ορθολογική εικόνα του τι κάνει και τι θα έπρεπε να κάνει η εκπαίδευση στη σύγχρονη κοινωνία. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στις σχολικές μεθόδους αξιολόγησης (βαθμολογία, εξετάσεις) που ακολουθεί, ασκώντας επιλογή αυστηρά κοινωνική, καθώς κατατάσσει τους μαθητές σε «καλούς» και «κακούς» ανάλογα με τη σχολική τους επίδοση. Σύμφωνα με τον P. Bourdieu, το εκπαιδευτικό σύστημα δρα κυρίως ως μηχανισμός επιλογής, που νομιμοποιεί τις κοινωνικές ανισότητες και όχι ως σύστημα μετάδοσης γνώσεων και ιδεών, δικαιολογώντας τη σύνδεση της σχολικής επιτυχίας με την κοινωνική καταγωγή (Φραγκουδάκη, 1985). Επιπλέον, κοινωνιολόγοι, όπως ο Jean-Claude Passeron, ο Basil Bernstein κ.ά., στο έργο τους μελετούν τη σχέση του εκπαιδευτικού θεσμού με το πολιτισμικό, το κοινωνικό και το οικονομικό κεφάλαιο των εκάστοτε κοινωνικών ομάδων, αλλά και τον αντίκτυπο που έχει στην παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλα τα παιδιά.

Ως προς την κατεύθυνση αυτή επισημαίνεται η σπουδαιότητα της δημιουργίας δυνατών και ουσιαστικών σχέσεων ανάμεσα στο σχολείο και την οικογένεια, προσδιορίζοντας ως έναν βαθμό την ενεργή εμπλοκή των γονέων στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Η «γονεϊκή εμπλοκή» συνιστά έναν όρο, ο οποίος φανερώνει τις ενέργειες και τις πρακτικές στις οποίες προβαίνουν οι γονείς με γνώμονα το ενδιαφέρον τους για τη μαθησιακή πορεία των παιδιών τους (Ball, 2003). Πρόκειται για μια πολύσημη και πολύπλοκη έννοια που επηρεάζεται από παράγοντες, όπως το μορφωτικό – οικονομικό υπόβαθρο των γονιών, η κοινωνική τους θέση, οι προσδοκίες τους, οι αντιλήψεις τους, η σχολική επίδοση του παιδιού και οι απόψεις των εκπαιδευτικών για την εμπλοκή των γονέων στην εκπαιδευτική πράξη. Συνιστώσα του ανωτέρω όρου αποτελεί η γονεϊκή επιλογή σχολείου, ένα ζήτημα με κοινωνικές προεκτάσεις, εφόσον το σχολείο παραμένει ο κατεξοχόν

κοινωνικός θεσμός μέσω του οποίου εναποτίθενται οι προσδοκίες των ατόμων για κοινωνική ανέλιξη και ενσωμάτωση. Αν και πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η μαθησιακή και, κατ' επέκταση, η επαγγελματική πορεία πολλών παιδιών είναι προδιαγεγραμμένη και ταυτίζεται με αυτή των γονιών τους, στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για ένα ζήτημα σύνθετο και αντιφατικό, γιατί συνδέεται με έννοιες, όπως η παροχή ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές.

Ολοκληρώνοντας, θα λέγαμε ότι μεγάλο μέρος της κοινωνιολογικής έρευνας επικεντρώνεται στις ταξικές - εκπαιδευτικές ανισότητες και στην επιλεκτική λειτουργία της εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει ότι για λόγους κοινωνικής συνοχής και ευημερίας η κοινωνία επιβάλλει στα μέλη της μια κυρίαρχη ιδεολογία που αναπαράγεται και νομιμοποιείται μέσω της εκπαιδευτικής πράξης. Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στο σχολείο και την κοινωνία, η οποία από κοινωνιολογική σκοπιά ερμηνεύεται στο πλαίσιο πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους θεωριών. Αξιοποιώντας τα βασικά σημεία της σκέψης του Γάλλου κοινωνιολόγου, Pierre Bourdieu, μάς δίνεται η δυνατότητα να κατανοήσουμε τους λόγους και τα κίνητρα που ωθούν τους γονείς να εμπλακούν ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία και, δη, στην επιλογή σχολείου για τα παιδιά τους.

3. Αξιοποίηση των θεωρητικών εργαλείων σκέψης του Γάλλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu – μια συνοπτική παρουσίαση

Ο Pierre Bourdieu αναπτύσσει τη θεωρία του τη δεκαετία του 1960, δίνοντας έμφαση στη σημασία του πολιτισμικού κεφαλαίου για τη διατήρηση των υπαρχουσών κοινωνικών και οικονομικών δομών. Ως προς την κατεύθυνση αυτή επικεντρώνεται στον τρόπο λειτουργίας της εκπαίδευσης, επιχειρώντας να ερμηνεύσει τον αναπαραγωγικό της χαρακτήρα. Ειδικότερα, αναφέρει ότι συντελεί στη διατήρηση και νομιμοποίηση μιας ταξικά διαιρεμένης κοινωνίας. Συνεχίζει, λέγοντας, ότι η κουλτούρα της εκπαίδευσης συνάδει με την κουλτούρα των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, με αποτέλεσμα τα παιδιά των ομάδων αυτών να ανταποκρίνονται επιτυχώς στην εκπαιδευτική διαδικασία, ασκώντας μια πράξη «συμβολικής βίας» στα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών ομάδων, η οποία ορίζεται ως η αυθαίρετη επιβολή της κουλτούρας (αντιλήψεις, αξίες και αρχές) των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων στα χαμηλότερα κοινωνικά. Ομοίως, συμπληρώνει ότι το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, ενώ προάγει την ελεύθερη κουλτούρα, στην πραγματικότητα, νομιμοποιεί την κουλτούρα ορισμένων κοινωνικών ομάδων και περιθωριοποιεί αυτή που το ίδιο εκπροσωπεί και μεταδίδει (Blackledge & Hunt, 2004).

Είναι αξιοπρόσεκτο ότι στο έργο του κατέχει κεντρική θέση ο όρος πολιτισμικό κεφάλαιο. Ως πολιτισμικό κεφάλαιο ορίζει τα μη οικονομικά αγαθά και τις υπηρεσίες, όπως γνώσεις, γλωσσικές δεξιότητες, συμπεριφορές και εκπαιδευτικά εφόδια, που αποκτούν ωσμωτικά τα παιδιά από το οικογενειακό τους περιβάλλον και τυγχάνουν ιδιαίτερης αποδοχής σε συγκεκριμένα κοινωνικά περιβάλλοντα, αντικατοπτρίζοντας την κοινωνική θέση στην οποία ανήκουν. Υπό το πρίσμα αυτό, υποστηρίζει ότι οι ταξικές διαφοροποιήσεις επιβάλλουν έναν επιλεκτικό χαρακτήρα στην εκπαίδευση και διαμορφώνουν τις εκπαιδευτικές πρακτικές, σύμφωνα με την ιδεολογία και τις πεποιθήσεις της άρχουσας τάξης (Blackledge & Hunt, 2004).

Επιπροσθέτως, κάνει λόγο για δύο ακόμη είδη κεφαλαίου, το κοινωνικό και το οικονομικό κεφάλαιο. Ως κοινωνικό κεφάλαιο νοείται το σύνολο των κοινωνικών διασυνδέσεων, υπαρκτών ή δυνητικών, οι οποίες λειτουργούν ως πηγή δύναμης και εξουσίας σε φυσικό, επαγγελματικό, οικονομικό επίπεδο ή σε επίπεδο πληροφοριών. Το οικονομικό κεφάλαιο βρίσκεται στη βάση της Μαρξιστικής σκέψης και αφορά τα μέσα παραγωγής, τα

υλικά αγαθά και το εισόδημα που αποκτώνται κληρονομικά. Ομοίως, πολύ σημαντικό ρόλο στη θεωρία του διαδραματίζει η έννοια του *habitus*, η οποία παραπέμπει στον αριστοτελικό όρο «ἕξις» και αναφέρεται σε γνώσεις, αντιλήψεις, τρόπους σκέψης και στάσεις που εμφορούνται στα άτομα από την παιδική τους ηλικία μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο (κοινωνική τάξη). Σαφέστερα, πρόκειται για το εσωτερικευμένο πολιτισμικό κεφάλαιο που διαθέτει το κάθε άτομο (π.χ. επισκέψεις σε μουσεία, ανάγνωση βιβλίων, παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων κ.λπ.) και αποκτά αυθόρμητα από την παιδική του ηλικία μέσω μιας κοινωνικοποιητικής μαθησιακής διαδικασίας (Blackledge & Hunt, 2004).

Στο ερευνητικό του έργο υπογραμμίζει ότι η δυνατότητα απόκτησης πολιτισμικού κεφαλαίου (*habitus*) μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας και, κατ' επέκταση, θέσεων κύρους και εξουσίας είναι και ο λόγος για τον οποίο οι γονείς συμμετέχουν ενεργά στην επιλογή του σχολείου των παιδιών τους. Αυτό σημαίνει ότι δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο πολιτισμικό κεφάλαιο που οι γονείς μεταβιβάζουν στα παιδιά τους μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, ερμηνεύοντας την οικογένεια ως πλαίσιο κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής. Τα παιδιά μέσω της κοινωνικοποίησης υιοθετούν αντιλήψεις, στάσεις, απόψεις, δεξιότητες και συγκεκριμένους τρόπους σκέψης, χαρακτηριστικά γνωρίσματα της τάξης στην οποία ανήκουν. Κατά συνέπεια, οι κοινωνικές τάξεις δημιουργούν η καθεμιά το δικό της *habitus*, στοιχείο που αξιοποιούν οι γονείς κατά την επιλογή σχολείου για τα παιδιά τους, έχοντας ως αποτέλεσμα την επιλογή σχολείων που θα οδηγήσουν τα παιδιά τους σε ανώτερες κοινωνικά θέσεις (Φραγκουδάκη, 1985).

Εν κατακλείδι, η κουλτούρα που προσφέρει η εκπαίδευση είναι μια παραλλαγή της κουλτούρας των κυρίαρχων τάξεων. Στο πλαίσιο αυτό το σχολείο αντιμετωπίζει τα κοινωνικά προνόμια σαν φυσικά χαρακτηριστικά, επειδή δε μεταδίδει συστηματικά σε όλους τους μαθητές τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται, σύμφωνα με το αντίστοιχο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Με άλλα λόγια, το σχολείο επιτρέπει στα παιδιά των ανωτέρων κοινωνικών ομάδων να εμφανίζονται ως τα πιο ικανά, πείθοντας τους ασθενέστερους ότι δικαίως αποκλείονται από την εκπαιδευτική πράξη. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η αξιοποίηση της προσέγγισης του P. Bourdieu αποτελεί το κατάλληλο θεωρητικό υπόβαθρο για την ερμηνεία του φαινομένου της γονεϊκής επιλογής σχολείου (Φραγκουδάκη, 1985).

4. Κοινωνιολογική προσέγγιση του ζητήματος της γονεϊκής επιλογής σχολείου

Το δικαίωμα και η πολιτική της γονεϊκής επιλογής σχολείου συνιστά ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, που συνδέεται με τη μελέτη και τον σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής των χωρών (Ball, Bowe, & Gewirtz, 1996). Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς επιλέγουν το σχολείο των παιδιών τους, σύμφωνα με τις αντιλήψεις τους, τα κριτήρια που θέτουν, τις αξίες τους, τις πρακτικές που ακολουθούν και τις προσδοκίες τους, διαφέρει ανά γεωγραφική περιοχή και ανά κοινωνική ομάδα. Η κοινωνική και η οικογενειακή τους προέλευση επηρεάζουν σημαντικά την επιλογή σχολείου, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη διατήρηση των ανισοτήτων. Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω από τον P. Bourdieu, η δυνατότητα απόκτησης συγκεκριμένου πολιτισμικού κεφαλαίου μέσω της εκπαίδευσης οδηγεί σε προνομιούχες θέσεις, ενώ, ταυτόχρονα, αναδεικνύει την επιλογή σχολείου σε ταξικό ζήτημα, δημιουργώντας ζητήματα αναπαραγωγής κοινωνικών προνομίων και ανισοτήτων. Παράγοντες, όπως η οικογενειακή διαμονή, η γεωγραφική εγγύτητα, η φήμη ενός σχολείου, οι μαθησιακές επιδόσεις και η μετακίνηση των μαθητών για την αποφυγή της σχολικής μίξης, αναπαράγουν, μέσω του σχολικού αποκλεισμού, τον κοινωνικό αποκλεισμό (Τσακίρη, 2009). Πορίσματα ερευνών αποκαλύπτουν ότι το ζήτημα της γονεϊκής επιλογής σχολείου αφορά, κυρίως, τα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Αυτό παρατηρείται καθώς τα ανώτερα κοινωνικά

στρώματα, όντας οι προνομιούχοι των εκπαιδευτικών συστημάτων, επιλέγουν συνήθως μεγάλα ιδιωτικά σχολεία, ώστε να υλοποιήσουν τα μακροπρόθεσμα σχέδιά τους για την ακαδημαϊκή πορεία των παιδιών τους και την εκπλήρωση των κοινωνικών τους προσδοκιών. Ομοίως, αξιοποιούν το κοινωνικό τους κεφάλαιο προς ατομική χρήση, δηλαδή αξιοποιούν τις κοινωνικές τους επαφές για να επιλέξουν το καλύτερο σχολείο για τα παιδιά τους (Θεριανός & Φωτόπουλος, 2014). Αντίθετα, οι γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων που δε διαθέτουν κοινωνικό κεφάλαιο και δεν έχουν μακροπρόθεσμες βλέψεις και προσδοκίες για τα παιδιά τους, επιζητούν ένα ασφαλές σχολικό περιβάλλον, που θα τα προστατεύει και θα εγγυάται μια ήρεμη σχολική ζωή.

Ανακεφαλαιώνοντας, η επιλογή σχολείου αναφέρεται, κυρίως, ως πολιτική της μεσαίας τάξης, καθώς οι γονείς αυτής της κοινωνικής ομάδας εκλαμβάνουν την εκπαίδευση ως μια επένδυση, ως ένα μέσο ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας (Τσακίρη, 2009). Βέβαια, σύμφωνα με τους Hastings, Weinstein & Weelden (2007), γίνεται λόγος για μια «φοβική» μεσαία τάξη που μέσω της επιλογής του κατάλληλου σχολείου επιδιώκει να διασφαλίσει την κοινωνική και οικονομική ανέλιξη των μελών της. Αδιαμφισβήτητα, πλέον η υιοθέτηση συγκεκριμένου τύπου πολιτισμικού κεφαλαίου μέσω της διδακτικής διαδικασίας και, κατ' επέκταση, θέσεων κύρους και εξουσίας είναι ο λόγος για τον οποίο η επιλογή της κατάλληλης σχολικής μονάδας θεωρείται μία από τις στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής των μεσαίων κοινωνικών ομάδων αλλά και ένας τρόπος να ανελιχθούν κοινωνικά και να διατηρήσουν τα προνόμιά τους.

5. Το ζήτημα της γονεϊκής επιλογής της σχολικής μονάδας, μια φιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική

Το φαινόμενο της γονεϊκής επιλογής της σχολικής μονάδας (ΓΕΣ) μελετάται αρκετά τα τελευταία χρόνια ως αντικείμενο εκπαιδευτικής πολιτικής καθώς και ως παράγοντας βελτίωσης των επιδόσεων των μαθητών. Ως όρος διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1955 από τον οικονομολόγο, Milton Friedman, υιοθετώντας όρους και μοντέλα αγοράς. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μια νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική ιδεολογία, η οποία εμφανίστηκε τη δεκαετία του '80 με τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν σε Αμερική και Αγγλία. Σύμφωνα με τη νεοφιλελεύθερη αυτή ιδεολογία, η εκπαίδευση εκλαμβάνεται ως προϊόν και οι πελάτες – γονείς έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν το σχολείο των παιδιών τους. Εισάγοντας όρους αγοράς στην εκπαίδευση, τα σχολεία οφείλουν να λειτουργούν ως επιχειρήσεις, να κοπιάζουν και να ανταγωνίζονται συνεχώς για να ανταποκριθούν στους στόχους και στις φιλοδοξίες των πελατών – γονέων, ενώ, ταυτόχρονα, να υπόκεινται σε έλεγχο για την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχουν. Απώτερος στόχος είναι η παροχή μιας υψηλότερης ποιότητας εκπαίδευση, η επίτευξη καλύτερων σχολικών επιδόσεων των μαθητών και η εισαγωγή εκπαιδευτικών καινοτομιών. Αυτό έχει ως αντίκτυπο τη δημιουργία κλίματος ανταγωνισμού ανάμεσα στα σχολεία, εφόσον οι γονείς είναι αυτοί που έχουν την ευθύνη της επιλογής, με γνώμονα πάντα το μέλλον των παιδιών τους και τις αντίστοιχες κοινωνικές ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται (Αρβανιτά & Παπαϊωάννου, 2015).

Επίσης, η θέσπιση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης οδηγεί στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε όλους για κοινωνική άνοδο και εξέλιξη, στοιχείο που ευνοεί την κοινωνική μίξη και την ενσωμάτωση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Με τον τρόπο αυτό, οι γονείς αξιοποιούν τις όποιες ευκαιρίες τους προσφέρονται, προκειμένου να αυξήσουν τα κοινωνικά προνόμια των παιδιών τους. Όλα αυτά θα συμβάλλουν στην αύξηση του σχολικού ανταγωνισμού και, κατ' επέκταση, στην αναβάθμιση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης με σκοπό την προσέλκυση όλο και

περισσότερων μαθητών, δίνοντας τη δυνατότητα σε μαθητές που ζουν σε υποβαθμισμένες περιοχές να φοιτήσουν σε ένα καλύτερο δημόσιο σχολείο (Θεριανός & Φωτόπουλος, 2014).

Στις μέρες μας, προκειμένου να εξασφαλίσουμε συνθήκες ανάπτυξης μιας ευημερούσας κοινωνίας, είναι αναγκαίο, αφενός, να αναπτυχθεί συνεργασία με το σχολείο, τον πρώτο φορέα κοινωνικοποίησης των παιδιών και, αφετέρου, οι γονείς να συμμετέχουν ενεργά στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Πράγματι, αν και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η γονεϊκή επιλογή σχολείου έγινε πραγματικότητα, δίνοντας στους γονείς τη δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής σχολείου, στη χώρα μας αυτό δεν ισχύει καθώς, σύμφωνα με το ΠΔ 393/90, όλοι οι μαθητές φοιτούν στην εκπαιδευτική μονάδα, όπου ανήκει ο δρόμος και ο αριθμός κατοικίας τους.

6. Γονείς με διαφορετικά κοινωνικά γνωρίσματα: οι αντιλήψεις, οι στρατηγικές και τα κριτήρια που ακολουθούν

Πλούσια βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα έχει πραγματοποιηθεί σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα κίνητρα, τις ανησυχίες, τις πρακτικές και τους στόχους των γονέων στην επιλογή σχολείου για τη φοίτηση των παιδιών τους. Το δικαίωμα της επιλογής αναφέρεται ως έκφραση βούλησης και ατομικής ελευθερίας μέσω της οποίας εκφράζουν τις βαθύτερες σκέψεις και προσδοκίες τους. Πολλές φορές, όμως, επιτυγχάνεται ακριβώς το αντίθετο, καταλήγοντας σε μια επίδειξη δύναμης που συνδέεται με την άνιση κατανομή των αγαθών μεταξύ των ανθρώπων. Βέβαια, όταν αναφερόμαστε στο δικαίωμα της σχολικής επιλογής, οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί, καθώς η επιλογή αυτή αφορά παιδιά και συνδέεται μακροπρόθεσμα, επαγγελματικά και κοινωνικά, με άλλες κατευθύνσεις που θα ακολουθήσουν στη ζωή τους (Van Zanten & Kosunen, 2013).

Η επιλογή της σχολικής μονάδας είναι καθοριστική, εφόσον το σχολείο είναι αυτό που θα οδηγήσει το παιδί στην επιτυχία και θα συμβάλει στην κοινωνική του ανέλιξη. Απόρροια αυτού αποτελεί η δυνατότητα απόκτησης συγκεκριμένου πολιτισμικού κεφαλαίου (*habitus*) με αντίστοιχες θέσεις εξουσίας. Αυτός, λοιπόν, είναι και ο λόγος, σύμφωνα με τον οποίο η επιλογή σχολείου είναι μια στρατηγική κοινωνικής αναπαραγωγής. Στο σημείο αυτό, ο P. Bourdieu, αξιοποιώντας τον όρο πεδίο (*field*), κάνει λόγο για έναν αγώνα δύναμης και υπεροχής μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, οι κοινωνικές θέσεις των οποίων συνδέονται με τη διανομή του υπάρχοντος κεφαλαίου (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό). Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μια πάλη των τάξεων ανάλογα με την κοινωνική θέση και το αντίστοιχο κεφάλαιο που διαθέτουν, καθιστώντας τη σχολική επιλογή μια πρακτική που συνδέεται με το υπάρχον κεφάλαιο της οικογένειας και τις στρατηγικές που θα ακολουθήσουν για να αποκτήσουν το επιδιωκόμενο κοινωνικό status (Blackledge & Hunt, 2004). Σύμφωνα και με έρευνα της Sonja Kosunen (2014) που πραγματοποιήθηκε στη Φιλανδία, οι στρατηγικές που ακολουθούν οι γονείς κατά την επιλογή σχολείου αφορούν τη φήμη του, το ποσοστό επιτυχίας για την εισαγωγή στις ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες, τις προσδοκίες τους για επαγγελματική ανέλιξη και τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων.

Οι γονείς που ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και διαθέτουν το αντίστοιχο κεφάλαιο (οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό), σύμφωνα με τους Ball, Bowe & Gewirtz (1996), θεωρούν τη σχολική φοίτηση του παιδιού τους μείζον γι' αυτούς διακύβευμα. Για τον λόγο αυτό, ακολουθούν μια διαδικασία αναζήτησης σχολείου που να ταιριάζει στο παιδί τους και στο δικό τους κοινωνικό status. Κριτήρια, όπως οι ακαδημαϊκές επιτυχίες των παιδιών, η κοινωνική σύσταση και ομοιογένεια του μαθητικού πληθυσμού, η ιδιοσυγκρασία τους, η προσωπική τους ευτυχία και η ικανότητά τους να ανταπεξέλθουν στο σχολικό πλαίσιο,

συμβάλλουν, ουσιαστικά, στην επιλογή σχολείου. Έρευνες που υλοποιήθηκαν σε τοπικές εκπαιδευτικές ζώνες του Λονδίνου έδειξαν ότι παράγοντες, όπως η φήμη του σχολείου, οι αξίες που προσβέυει, η ποιότητα των κτιριακών εγκαταστάσεων, η γεωγραφική του θέση και η ύπαρξη ικανών εκπαιδευτικών, ασκούν καταλυτικό ρόλο στην τελική απόφαση επιλογής σχολείου (Hastings, Weinstein, & Weelden, 2007).

Οι μεσοαστοί γονείς, γνωρίζοντας ότι το σχολείο είναι το μέσο για τη σχολική επιτυχία και την άνοδο σε ανώτερες κοινωνικές θέσεις, δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην επιλογή σχολείου. Πλήθος ερευνών αποδεικνύουν ότι οι γονείς της μεσαίας κοινωνικής τάξης κατά την επιλογή σχολείου έχουν ως κριτήρια τις προσωπικές τους πεποιθήσεις, την πνευματική ανάπτυξη των παιδιών τους, τις ευχάριστες πτυχές της σχολικής ζωής, την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών κατά τη διδακτική διαδικασία, την ακαδημαϊκή επιτυχία και τις εργασιακές ευκαιρίες (Hastings, Weinstein, & Weelden, 2007). Επιπροσθέτως, άλλα επιμέρους κριτήρια που αξιοποιούν κατά την επιλογή τους είναι η επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι διδακτικές μέθοδοι, οι εξωσχολικές δραστηριότητες και η υλικοτεχνική υποδομή. Έρευνα των Van Zanten & Kosunen (2013) που διεξήχθη στο Παρίσι έδειξε ότι οι μεσοαστοί γονείς επέλεξαν σχολείο σύμφωνα με την τοποθεσία που ανήκε.

Κατόπιν μελέτη των Posey-Maddox, Kimelberg & Cucchiara (2016) που πραγματοποιήθηκε σε πόλεις των Η.Π.Α., αναφέρει ότι οι μεσοαστοί γονείς, για να επιτύχουν την ακαδημαϊκή επιτυχία των παιδιών τους, δημιουργούν κοινωνικά δίκτυα. Ομοίως, έρευνα της S. Kosunen (2014) που πραγματοποιήθηκε σε σχολεία της Φινλανδίας, έδειξε ότι και εκεί οι γονείς δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη φήμη του σχολείου και στη δημιουργία κοινωνικών δικτύων για τη συλλογή των κατάλληλων πληροφοριών. Επιπλέον, το κοινωνικό status, η παραμονή, δηλαδή, μεταξύ των ομοίων συντελεί ουσιαστικό ρόλο στην επιλογή σχολείου. Το κριτήριο αυτό αφορά, κυρίως, τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, καθώς οι μεσαίες και οι κατώτερες κοινωνικές ομάδες αποφεύγουν να εγγράφουν τα παιδιά τους σε σχολεία με διαφορές κοινωνικού και εθνοτικού τύπου. Η απουσία της σχολικής μίξης χαρακτηρίζει, κυρίως, σχολεία που το κοινωνικό τους επίπεδο είναι χαμηλό.

Από την άλλη πλευρά, οι κατώτερες κοινωνικές ομάδες, σύμφωνα με την Τσακίρη (2009), δεν έχουν μακροπρόθεσμες κοινωνικές και εκπαιδευτικές προσδοκίες για τα παιδιά τους. Οι στρατηγικές που ακολουθούν, κατά την επιλογή σχολείου, είναι η αναζήτηση ενός ασφαλούς σχολικού περιβάλλοντος, η μικρή χιλιομετρική απόσταση από τον τόπο κατοικίας τους, το ωράριο και η προτίμηση του ίδιου του παιδιού. Στην πραγματικότητα, οι προσδοκίες τους περιορίζονται στην εκπλήρωση της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας του σχολείου. Αξίζει να παραθέσουμε ένα άρθρο των Butler & Van Zanten (2007), όπου αναφέρεται ότι αυτοί οι γονείς επιλέγουν σχολείο, σύμφωνα με τις προτιμήσεις των παιδιών τους, σε αντίθεση με τους μεσοαστούς γονείς, οι οποίοι επιζητούν την κοινωνική άνοδο αυτών. Ουσιαστική θέση στη φαρέτρα των στρατηγικών τους αποτελεί και η γεωγραφική εγγύτητα, η απόσταση, δηλαδή, του σπιτιού από το σχολείο. Πρόκειται για μία παράμετρο, που συνήθως θέτουν στις επιλογές τους οι γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, γιατί συνήθως επιλέγουν σχολεία που τους εξυπηρετούν γεωγραφικά. Εντούτοις, οι μεσοαστοί γονείς προτιμούν σχολεία που να ανταποκρίνονται στις φιλοδοξίες τους, στην ιδεολογία τους και στις ικανότητες των παιδιών τους, με άλλα λόγια, αναζητούν σχολεία που προωθούν ίδιες αξίες και αντιλήψεις με τις δικές τους (Τσακίρη, 2009).

Ταυτόχρονα, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο σχολικό πλαίσιο, το οποίο συνθέτουν οι αξίες, τα κοινωνικά και μαθησιακά χαρακτηριστικά του σχολείου. Ειδικότερα, οι μεσοαστοί γονείς θεωρούν ότι το σχολικό πλαίσιο είναι καθοριστικό για τη μαθησιακή πορεία των παιδιών τους, γι' αυτό και αξιοποιούν το κοινωνικό και πολιτισμικό τους κεφάλαιο, ώστε να

αποκτήσουν πρόσβαση στα σχολεία που επιθυμούν, σε αντίθεση με τους γονείς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων που θεωρούν ότι ένας καλός μαθητής θα συνεχίσει να είναι καλός σε όποιο σχολικό πλαίσιο και αν βρίσκεται (Posey-Maddox, Kimelberg, & Cucchiara, 2016). Στην περίπτωση αυτή δε γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό τις διαφορές ανάμεσα στα σχολεία. Οι εκπρόσωποι των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων πιστεύουν ότι η γνώση κατακτάται μέσω μιας αποκλειστικής σχέσης δασκάλου – μαθητή, γι' αυτό και επιλέγουν σχολεία με βάση την ακαδημαϊκή τους φήμη, τη συνεργασία εκπαιδευτικών - μαθητών, την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων κ.λπ.

Ένα ακόμα κριτήριο που θέτουν οι γονείς κατά την επιλογή σχολείου αποτελούν οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών αλλά και των μαθητών μεταξύ τους, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο ψυχολογικό προφίλ των παιδιών τους. Αυτό συμβαίνει επειδή οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητών και ενηλίκων διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην ψυχική ενδυνάμωση των παιδιών, αλλά και στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Κατ' επέκταση, οι γονείς που επιλέγουν το τοπικό σχολείο πιστεύουν ότι τα παιδιά τους δύνανται να ανταποκριθούν στην κοινωνική μίξη, ενώ οι γονείς που θεωρούν ότι τα παιδιά τους αδυνατούν λόγω χαρακτήρα να ανταποκριθούν στην κοινωνική μίξη αποφεύγουν τα τοπικά σχολεία (Van Zanten & Kosunen, 2013).

Μελέτες των Butler & Van Zanten (2007) στην Ευρώπη έδειξαν ότι η απόφαση των γονέων σχετίζεται με τα μαθησιακά αποτελέσματα του σχολείου και τη φοίτηση μαθητών από ευνοούμενα κοινωνικά στρώματα, ενώ στην Αμερική συνδέεται με τον τόπο διαμονής και τους φόρους που δύνανται να πληρώσουν οι γονείς. Συχνά, αλλάζουν τόπο διαμονής, αναζητώντας μια καλύτερης ποιότητας εκπαίδευση για τα παιδιά τους. Αν και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1988 άλλαξαν το εκπαιδευτικό τοπίο, εντούτοις, οι γονείς στην Ευρώπη ακολουθούν τα ίδια κριτήρια και τις ίδιες στρατηγικές με τους γονείς των Η.Π.Α., με τη διαφορά ότι δεν αλλάζουν τόπο κατοικίας.

Στη χώρα μας δεν υφίσταται η ελεύθερη επιλογή σχολείου. Όλοι οι μαθητές φοιτούν στη σχολική περιφέρεια, όπου ανήκει ο δρόμος και ο αριθμός κατοικίας τους. Για να πραγματοποιηθεί μετεγγραφή του μαθητή σε άλλο σχολείο πρέπει να συντρέχουν σοβαροί λόγοι και προϋποθέσεις. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ότι λόγοι, όπως σοβαρά προβλήματα υγείας του παιδιού, μετοίκηση της οικογένειας του παιδιού η οποία χωροταξικά ανήκει σε άλλο σχολείο, κατάργηση του σχολείου κ.λπ., αποτελούν ορισμένες προϋποθέσεις, σύμφωνα με τις οποίες είναι εφικτή η μετεγγραφή του μαθητή σε διαφορετικό σχολείο από αυτό που φοιτά.

Για τους παραπάνω λόγους, θα λέγαμε ότι η γονεϊκή επιλογή σχολείου συνδέεται άρρηκτα με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το οικονομικό τους υπόβαθρο και τη θέση τους στην κοινωνική ιεραρχία. Οι αντιλήψεις, οι στρατηγικές που ακολουθούν και τα κριτήρια που θέτουν κατά την επιλογή τους έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πολλών ερευνών παγκοσμίως, με στόχο την επίτευξη ποιοτικής εκπαίδευσης και ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές. Παράγοντες, όπως το μαθησιακό επίπεδο, η κοινωνικοποίηση των παιδιών, η παραμονή μεταξύ των ομοίων (κοινωνικό status), οι προσδοκίες των γονιών, η γεωγραφική εγγύτητα κ.λπ., ασκούν καταλυτικό ρόλο στη γονεϊκή επιλογή σχολείου, μεταφέροντας, ταυτόχρονα, στην εκπαιδευτική πραγματικότητα τη φιλοσοφία και τις αξίες της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας (Goldring & Rowley, 2006).

7. Συμπεράσματα

Το ζήτημα της γονεϊκής επιλογής σχολείου αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα πολύπλοκο πεδίο έρευνας και μελέτης, επηρεάζοντας σημαντικά την εκπαιδευτική

διαδικασία. Ως αντικείμενο εκπαιδευτικής πολιτικής συνδέθηκε με μια νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική ιδεολογία, διαμορφώνοντας μια ανταγωνιστική εκπαιδευτική αγορά, στο πλαίσιο της οποίας τα σχολεία αναγκάζονται να ανταποκρίνονται περισσότερο στις ανάγκες και τις αξίες των γονέων. Ο ανταγωνισμός που αναπτύσσεται μεταξύ τους τα ωθεί να υιοθετήσουν μια κουλτούρα που να αποσκοπεί στη βελτίωση των εκπαιδευτικών επιδόσεων, στην αποτελεσματικότητα και σε μια υψηλού επιπέδου ποιότητα στην παρεχόμενη εκπαίδευση για όλους τους μαθητές (Ball, Bowe, & Gewirtz, 1996).

Η φιλοσοφία της ανταγωνιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής βρίσκεται στο επίκεντρο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού πολλών χωρών. Για τον λόγο αυτό, η πολιτική της γονεϊκής επιλογής σχολείου και η ύπαρξη ανταγωνισμού στην επιλογή σχολείου, αφενός, εκλαμβάνονται ως κίνητρα για τη βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης και, αφετέρου, πιστεύεται ότι προωθούν την ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών για όλα τα παιδιά. Επιπλέον, από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση προκύπτει ότι το ζήτημα της γονεϊκής επιλογής σχολείου συνιστά μια πολιτική που αφορά, κυρίως, τις μεσαίες κοινωνικές ομάδες, εφόσον το κοινωνικό και το μορφωτικό κεφάλαιο της μεσαίας τάξης εξασφαλίζει πρόσβαση σε πηγές γνώσης υψηλής αξίας που μέσω της σχολικής επιλογής αποσκοπούν στην παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης και στην άνοδο στην κοινωνική ιεραρχία (Ball, 2003).

Συνοψίζοντας, αξίζει να σημειωθεί ότι στη χώρα μας οι βιβλιογραφικές αναφορές για το φαινόμενο της γονεϊκής επιλογής σχολείου είναι περιορισμένες, καθώς πρόκειται για ένα φαινόμενο άτυπο και καινοπρεπές. Οι μαθητές φοιτούν στο σχολείο όπου ανήκουν γεωγραφικά, ενώ η μετεγγραφή αυτών σε άλλο σχολείο γίνεται μόνο υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (ΠΔ 393/90). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ευκαιρίες για κοινωνική κινητικότητα να είναι περιορισμένες. Όπως κι αν έχει, ο διάλογος για τη γονεϊκή επιλογή σχολείου εξακολουθεί να δημιουργεί αντιφάσεις, καθώς συνδέεται με έννοιες, όπως η ισότητα εκπαιδευτικών και κοινωνικών ευκαιριών για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, έννοιες που πολλές φορές έχουν οδηγήσει τις εκάστοτε κυβερνήσεις σε πολιτικά αδιέξοδα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ball, S., Bowe, R., & Gewirtz, S. (1996). Social choice, social class and distinction: the realization of social advantage in education. *Journal of Education Policy*, 11(1), 89 – 112.
- Ball, S. (2003). *Class Strategies and the Education Market. The Middle Classes and Social Advantage*. London: Routledge.
- Blackledge, D., & Hunt, B. (2004). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης* (Μτφ. Μ. Δεληγιάννη). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Butler, T., & Van Zanten, A. (2007). School choice: a European perspective. *Journal of Education Policy*, 22(1), 1 – 5.
- Goldring, E., & Rowley, K.J. (2006). *Parent Preferences and Parent Choices: The Public– Private Decision about School Choice*. Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco, California.
- Hastings, J., Weinstein, J., & Weelden, R. (2007). *Preferences, Information and Parental Choice Behavior in Public School Choice*. Yale University.
- Kosunen, S. (2014). Reputation and parental logics of action in local school choice space in Finland. *Journal of Education Policy*, 29(4), 443 – 446.
- Posey-Maddox, L., Kimelberg, S.M., & Cucchiara, M. (2016). Seeking a “critical mass”: middle-class parents’ collective engagement in city public schooling. *British Journal of Sociology of Education*, 37(7), 905 – 927.

- Van Zanten, A., & Kosunen, S. (2013). School choice research in five European countries: the circulation of Stephen Ball's concepts and interpretations. *London Review of Education*, 11(3), 239-255.
- Αρβανιτά, Α., & Παπαϊωάννου, Μ. (2015). Διερευνώντας τα αίτια του ανεπίσημου φαινομένου Γονεϊκής Επιλογής Σχολείου (ΓΕΣ) στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στο Γ. Παπαδάτος, Σ. Πολυχρονοπούλου & Α. Μπαστέα (Επιμ.), *5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή* (σσ. 209 – 215).
- Θεριανός, Κ., & Φωτόπουλος, Ν. (2014). Επιλογή σχολείου και Στρατηγικές Κοινωνικών Τάξεων. Θεωρητική προσέγγιση και εμπειρική διερεύνηση. Εισήγηση στο *3^ο Τακτικό Συνέδριο Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*.
- Προεδρικό Διάταγμα 393/1990 Φ.Ε.Κ. 156/21-11-1990, τ. Α «Οργάνωση και λειτουργία σχολείων Α' βάρθμιας και Β' βάρθμιας εκπαίδευσης».
- Τσακίρη, Δ. (2009). Οι κοινωνικές φαντασιακές σημασίες των χωρικών πρακτικών στην εκπαίδευση: η περίπτωση της διαμόρφωσης του σχολικού χάρτη φοίτησης των μαθητών. Στο Ε. Σπυριδάκης (Επιμ.), *Μετασηματισμοί του χώρου: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις* (σσ. 397 – 425). Αθήνα: Νήσος.
- Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήση.